

VYBÍRÁNÍ POSUDNÉHO V KRAJI HRADECKÉM PODLE KOPIÁŘE VÁCLAVA PERGERA Z ALTEMPERKA Z LET 1594 - 1601

Vladislava KRÍŽOVÁ

Výroba a prodej piva patřily v českých zemích v raném novověku mezi nejvýnosnější obory podnikání. Jednání o výši tzv. „posudného“ (daň z vaření piva na prodej, vybíraná ve prospěch krále) představovala důležitou součástí diplomatického zápasu o vliv mezi jednotlivými stavy a panovnickou mocí.¹⁾

Berně z pivních varů byly k r. 1546 součástí nepřímých daní. Uvalení nepřímých daní na obyvatelstvo je v mnohých směrech výhodnější než zavedení daně přímé s podobným ziskem. Ten, kdo pivo vařil, z něj sice platil posudné, ale tato skutečnost se samozřejmě odrazila i v ceně piva šenkovaného. Největší zatížení pak nesl, což je pro nepřímé daně charakteristické, spotřebitel, konzument piva.

Ještě před válkou se saským kurfiřtem Janem Friedrichem povolil sněm sbírku 14ti malých peněz neboli jednoho groše z věrtelového sudu ječného piva, které se vaří na prodej a za peníze vyšenkuje.²⁾ Řád pro vybírání vyhlásil panovník 11. 11. 1546.³⁾ Řád stanovil berní jednotky. Vrchnosti panského a rytířského stavu a královská města měly založit registra pro každý pivovar. Do nich měl sládek zaznamenávat počet varů a jejich velikost. Vrchnostenská kancelář byla povinna čtyřikrát ročně (6. ledna, v sobotu před provodní nedělí, v sobotu po 15. červenci a v sobotu po 16. říjnu) vyzvednout registra a dostavit se s nimi ke královskému krajskému výběr-

1) Janáček J.: Pivovarnictví v českých královských městech v 16. stol. Rozpravy ČSAV 69/1959, seš. 4., Placht O.: České daně 1517 - 1652. Praha 1924., Volf M.: Nástin správy české berně v době předbělohorské. Sněmy české XI., 2/1. Praha 1941

2) Sněmy české II. Praha 1880, s. 24

3) Sněmy české II., s. 40

čímu posudného, který úřadoval v krajském městě v tyto a po osm následujících dní. Zde bylo nutno složit počet a zaplatit berni z těch varů, které byly vařeny na prodej.

Dávky se postupně zvyšovaly. Do r. 1551 se platil 1 gr. z věrtelového sudu, v letech 1552 - 61 2 gr., v letech 1562 - 67 částka vzrostla na 3 gr., v letech 1568 - 92 na 4 gr. a konečně v letech 1593 - 1606 se vybíralo 6 gr. z věrtelového sudu.

Král i stavy chtěly mít tuto důležitou daň pod svou kontrolou. Kompromis byl přijat r. 1564, kdy král povolil volbu krajských výběrčích stavy, ale správa posudného zůstala pod královským vlivem. Pokusy převést správu z české komory na stavovský nejvyšší berniční úřad ztroskotaly. Od r. 1583 bylo posudné opět v rukou panovníka, který jmenoval krajské výběrčí. Krajsští výběrčí skládali přísahu pouze panovníkovi a vybrané částky odváděli z části do úřadu rentmistrovského a z části na úrokování a umořování domácího zeměpanského dluhu. Tuto část spravovala česká komora.

Kontrola pivovarů byla nedostatečná. Problém spočíval v tom, že se posudné platilo jen z piva uvařeného na prodej. Pivo uvařené pro potřebu vlastní a čeládky se nezdaňovalo. Tak docházelo k častým daňovým únikům. Existovala sice možnost uvalit na základě nařízení pokutu ve výši dvojnásobného posudného, ale nebyla příliš využívána. Pravděpodobnost, že se na podvod nepřijde, byla veliká a kromě toho vymáhání pokut se stalo téměř nemožným. Určitým pokusem o kontrolu vaření piva se stalo nařízení z r. 1567, které stanovilo povinnost každého, kdo by chtěl vařit pivo, požádat krajského výběrčího o cejch (známku). Tato známka měla nést označení velikosti várky. V souvislosti s tím se zaváděly knihy počtů vydaných cejchů. Jak se zdá, ani tento způsob nezamezil vaření nezdaněného piva. Sněmovní instrukce výběrčím z r. 1570 kladla důraz na placení celé částky posudného a nařizovala zjišťovat, proč není placeno z pivovarů, ze kterých se dříve dávky odváděly.

Další pokusy o zpřehlednění systému vybírání posudného zaznamenáváme k r. 1589, kdy bylo stanoveno, že vyúčtování vybrané částky musí být provedeno do tří týdnů po projití kvartálu, přičemž registra se měla uzavřít týden po projití kvartálu. Těm, kdo neučinili příznání či dlužili na dávce, hrozilo oznámení zemskému soudu a pokuta dvojnásobného posudného. Později se prosadilo, že byl dlužník předán nejvyšším berníkům, kteří učinili oznámení deskám zemským a na neplatiče byl vydán zatykač. Královským výběrčím tak přibyla ještě povinnost vést registra dlužníků.

V polovině devadesátých let se česká komora neúspěšně pokusila podřídit si vybírání posudného bez existence krajských výběrčích. Celkově

se měly zpřísnit podmínky pro vaření piva. Přísaha se měla stát povinnou i pro sládky. Důraz byl kladen na odevzdávání cejchu pod sankcí propadnutí varu, z něž by polovina připadla výběrčím, aby byli zainteresováni na odhalování neohlášených varů. Veřejně se rovněž měl vyhlásit povolený počet věrtelů sladu na jeden var v každém městě. Kontroly výběrčích ve mlýnech, úprava zápisů v registrech ani jiná podobná zpřísnění se neprosadila.

Dávky z piva tvořily významnou položku v příjmech pozemkové vrchnosti. Ve většině hospodářských instrukcí vydaných pro jednotlivá panství hraje otázka vaření piva významnou roli. Nejdůležitější "zásady" je možno shrnout do následujících bodů: míra měla být spravedlivá, pivo se nesmělo vařit bez výsady, povinný odběr piva, uvalení sankcí za nedodržení nařízení, povinnost purkmistra nebo jiné k tomu určené osoby zapisovat údaje o várkách.

Tak na panství Potštejnském a Litickém bylo vydáno zřízení o správě panství kolem r. 1525 Vojtěchem z Pernštejna: v každé vsi musí být jen jedna krčma, za šenkování piva jinde je vyměřena pokuta jedna kopa gr.⁴⁾ Slad a várky má na tomto panství na starost purkmistr, který je dává písaři na zámku zapisovat do důchodů jednou za čtyři neděle. Pokud se najde více sladu než bylo zaznamenáno v registrech, je hejtman povinen zjistit příčinu. Ke kontrole má být ustanoven jeden důvěryhodný osedlý, který by přijímal slady po várkách a následně informoval hejtmana.⁵⁾

Instrukce krále Maximiliána II. daná hejtmanovi panství pardubického (1563) určuje hlavní místo hejtmanovi, který má dohlížet na provoz sladovny a dašického pivovaru, zejména aby bylo dost pšenice, sladu a chmele i nad spotřebu, tj. aby se uvařilo co nejvíce piva. Všichni krčmáři na panství musí odbírat z dašického pivovaru. Mláto se má použít na vykrmení volů. Zračí se zde velká podpora pivovaru, kterému nesmí nic chybět.⁶⁾

Jmenovaní písaři mají zapisovat počet varů týdně, počet sudů připadajících na jeden var, cenu sudu piva, množství sladu, zaznamenávají se i řídká piva.⁷⁾

Z toho vyplývá, že vrchnost měla největší starost o velikost varů, šizení piva ředěním, dávání spravedlivé míry.

V královských městech patřila správa posudného pod pravomoc městské rady. Ta určila dva konšele k vedení počtu posudného. Tito městští výběrčí

4) Kalousek J. (ed.): Řády selské a instrukce hospodářské 1350 - 1626, AČ 22, Praha 1905, s. 61

5) Tamtéž, s. 62 - 3

6) Tamtéž, s. 207 - 208

7) Tamtéž, s. 209

